

ИСТАКНУТИ СТВАРАОЦИ У ПОСЕТИ ПРИЈЕПОЉУ

Пријеполје као ретко који град у Србији имао је ту предност да га посећују годинама бројни научни радници и културни ствараоци са простора бивше Југославије, па и из других држава. Сигурно један од важних разлога јесте манастир Милешева и његова богата галерија фресака. Свакако ту су и други поводи и значајни разлози. Ту су пре свега научне и културне манифестације које су организовали домаћини, као што су: Дани Сретена Вукосављевића који скоро сваке године окупљају научне раднике, академике, професоре универзитета и друге из сфере науке. Затим, сликарска колонија Милешева која годишње окупља на десетине сликара и других уметничких радника. Значајан део је активност Матичне библиотеке „Вук Крацић” која организује сусрете писаца око манифестације „Слово са Лима”, затим књижевна манифестација „На пола пута”.

Бројни филмски записи, неколико телевизијских преноса интересантних манифестација из Пријеполја, три наставка телевизијског „Каравана” Милана Ковачевића, затим окупљања посленика-културних радника око часописа „Савиндан” и „Милешевски записи”, неколико надахнутих репортажа књижевника Ђамила Сијарића писаних у Пријеполју о људима овог краја, као и друге манифестације, учиниле су град на Лиму и Милешевци и њихову околину препознатљивим широм бивше Југославије. Уважени новинар Политике Богдан Ибрајтер Тане дошао је на дан на Јадовник да напише репортажу о људима планинцима. Остао је дуже и написао три.

Захваљујући бројној елити посетилаца који су поред обиласка града радо залазили у села и тамо

се нападали изворним народним богатством открили су Тичје поље као драгуљ народног градитељства и природног богатства. Академик Асим Пецо забележио је говор људи овог краја. Овде је почео да се развија организован живот с циљем заштите свих његових вредности.

Камена Гора је постала драгуљ планинског туризма, а дуговековни разгранати бор је главни јунак неколико филмова и филмских записа у овом селу са дуговечним људима.

Дакле, сваки долазак и боравак умних глава у наш крај оставио је дубоког културно-научног трага и тиме духовно обогатио наше подручје.

Радо се сећам сусрета са једним од вредних стваралаца, сусрета са даровитим сликарем Милићем Станковићем познатијим под именом Милић од Мачве. Први пут смо се срели када је дошао у Милешевску сликарску колонију.

Прво јутро рада упаде код мене у канцеларију:

„Директоре, ноћас ми је долазио у посету Бели анђео из Милешева и тражио да ујутру допутујем

у Милешеву и да га портретишем. Дођох да вам кажем да одох, па вам предлажем да у поподневним часовима дођете у Милешеву.”

Заиста, у поподневним часовима заједно са Милићем Пузовићем кренемо до Милића. Сликара ради ли ради. Поставио штафелај у порти цркве недалеко од камена бињекташа. Засукао рукаве, накривио качкет и без прекида слика. Штафелај већи, платно повеће. Бели анђео изашао пред манастир, седи на свом постољу у истој пози као на Христовом гробу. Манастир стоји како стоји, Бели анђео својом лепотом засијао. У горњем делу на штафелају слика Белог анђела, Манастир, а нешто ниже Милић са накривљеним качкетом с кичицом у руци дотерује други портрет Белог анђела. Не прекида рад, а једног тренутка повика:

„Ух, видесте ли, људи, шта би? Једна од ових мојих летилица није била пажљива, па закачи једну од купола. Слика је рођена: Бели анђео седи пред манастиром до Владисављевих врата, а испод портрета штафелај на коме је портрет Белог анђела.

Биће ово лепа слика кад се урами и још мало дотера!”

Тих дана сам писао туристички водич општине, па сам узео те снимии овај Милићев рад и рад Вангела Наумовског. Оба рада објављена су у водичу. За време изложбе слика учесника колоније, била је, сећам се, постављена на зиду између врата која воде у галерију сале. После неколико дана слика је украдена. И ову крађу први пут објављујемо. Вероватно је доспела у неку приватну колекцију, ко зна где!

Сутрадан путујемо у манастир Св. Тројице код Пљеваља. Ића Поровић вози. Уз пут причамо. Ића га пита како припрема платно за

слику, а Милић му каже да трсба добре припреме учинити и платно опремити како би слика била вечна, јер кроз слику цениш себе као сликара а и купца.

-Ја сам са треће године архитектуре прешао на Академију и то кријући од оца, започе причу Милић. -Али, кад је отац Радован то чуо, одрекао ме се. Али ја на завршној години студија припремим продајну изложбу. Одоше слике као алва. Размишљам како оца Радована да одобровољим. Знао сам да воли добре волове са великим роговима. Пођем кући, свратим на пијацу у Ваљево. Купим два вола са дугим роговима. Кад сам се помолио кући. Радован зинуо од чува. Кажем да сам то њему дотерао! А одакле ти паре, црњо мој? Кажем му да сам зарадио на сликама. Приђе, пољуби ме и повика:

- Значи, од тебе ће нешто бити!"

Други пут смо се срели знатно касније. Дошао је на скуп научника који су дошли да расправљају о музејском пројекту „На светим водама Лима”. Том приликом му поклоним тек изашлу књигу „Јадовник у народном предању и памћењу”.

- Баш ти хвала, ја поред сликања понекад пишем и песме.

Кад смо се следећи пут срели у Милешевцима, питасмо се, а он ће:

- Хвала ти на Јадовнику. Лепа књига, била ми је инспирација за песме. Отвори његов торбак и повика: -Да ти узвратим уздарје, ево ти моје књиге „Пали сам анђеоло али још лугам”.

Написа ми посвету са карактеристичним рукописом: Бранку од Милића. отворим књигу кад у њој песме о Јадовнику: Савина вода, Савина трпеза, Воде Јадовника и Милешев до. И све их је илустровао.

За Милића од Мачве академик Дејан Медаковић је рекао: „Један од наших највећих, ако не и највећи сликар бујне маште и племених снова”.

Бранко К. Зејак

ПОНОВО У ЗАВИЧАЈНИМ ГНЕЗДИМА

После полувековног одсуства бјелоглави орлови се враћају у своја вековна станишта

Сниматељ филма *Низводно од Сунца* није дуго чекао да из Горње Косатице, где је педесетих година прошлог века филм сниман, ухвати симболичну и најатрактивнију секвенцу косаћанске визије - извиђачки полукружни лет бјелоглавог супа са каменог клика Титеровац изнад манастира Милешеве. Лет ка полимско-милешевским селима - лет низводно од Сунца.

Можда је то био један од последњих летова из Милешевског кањона будног чувара златарско-јадовничког поднебља. Некако на нумеричком размеђу прошлог столећа, кањон је почео да губи своје препознатљиво обележје - бјелоглаве супове који су се од памтивека гнездили у неприступачним пећинама стрмих литица.

Покушали смо да се, бар кроз сећања савременика, подсетимо на то време, да кроз њихове непосредне доживљаје реконструишемо слику Милешевског кањона и његових необичних становника.

Орловска пећина

У горњем делу Кањона, која дубоком цртом раздваја Златар и Јадовник, у троуглу Милешевдолске и Међанске ријеке које се грле у Саставцима, поклањајући своја имена Милешевки, са леве стране, испод каменог брда Дундора, из неприступачне камене литице зјапи велика пећина. Орловска.

О тој пећини и њеним становницима *Хајро Хајдаревић*, земљорадник из оближњег села Каћева, некадашњи чобанин на овим просторима, прича:

- Из Орловске пећине излијетали су и лећели на све стране орлови које смо називали чалмаши, јер им је глава била бијела као да имају чалму. Народ их је звао стрвињаши јер су јели само стрвине. Гнијездили су се у Орловској пећини до које није било лако доспети. Ипак су

неки од нас долазили до њеног отвора, али нисмо смели крочити унутра ни неколико корака, јер је тамо било полумрачно и веома загушљиво. Са првим удахом тог ваздуха, нешто би нас јако стегло у грудима, до бола, па смо се бржебоље враћали назад.

Стрвињаши су из Орловске пећине лећели на све стране: преко Милешевке ка Златару и Косатици, низ ријеку ка Бјелобабама и Кошевинама, преко Дундора ка Хисарцику, Каћеву и Јадовнику, узводно ка Аљиновићима и Гоњу... Свуда. За њих је тада било доста хране, јер је стока често цркавала и липсавала. Није било ветеринара као сада да пруже помоћ, а исхрана је била толико лоша да је стоку било тешко изимити, па је и липсавала. Оно што кажу: Не липши, магарче, до зелене траве. Кад овца или коза изнемоћа, изнад стада почињу да надлијећу стрвињаши. Знали смо да је са таквим бравом готово. Они су одозго из ваздуха обољелој стоци успостављали дијагнозу као сад лекари на ренгену. Кад вуци закољу овцу, козу, коњче, говече... већ сјутрадан долијећу стрвињаши да докрајче што је преостало и оглођу кости.

Но, појавили су се и отрови за вукове. На стрвине се стави отров и чека се да се вуци поврате. А ријетко су се повраћали, осјећали су да је неко прилазио њиховом плијену. Најчешће су страдали стрвињаши. Мало, по мало - и нестале их. Највише их је нестало кад је педесет прве и друге године уз Милешевку пробијан пут. Од почетка кањона па до Саставака, седам-осам километара, радници су две године ми нама правили такозвану радну стазу која је пролазила таман наспрам Орловске пећине, само нешто ниже. Експлозије су аветно грмљеле кроз клисуру. Кажу да то стрвињаши нису могли да издрже - завршава Хајро своју причу.

Орловска пећина остаде без орлова. Задржа само име. Па и њега временом скоро да изгуби. Но, сада са новим гнездима враћа се и старо име. Оно право.

Јадовничке гозбе за лешинаре

Некада су сва подјадовничка села напасала стоку на Јадовнику. У широком луку од Гоња, Аљиновића, Милешевог Дола, Гвозда, Каћева, Сопотнице, Водица, Страњани... сва стада и крда кретала су се на ову планину, богату пашњацима, сочном травом и водом.

Бранко К. Зејак, познати хроничар највећег подјадовничког села Страњани, некадашњи чобанин на јадовничким пашњацима и велики заљубљеник у завичајну планину, у својој запаженој књизи *Јадовник у народном иредању и сећању* верно је насликао живот на њој - од прекрасних пролећних и летњих дана до ћудљивих зимских вејавица и мразева које су често узимале животе и најбољим познаваоцима планине. Све је овај врсни хроничар описао: и благу летњу кишу, и дугу која обгрли Јадовник и прескочи преко Милешевке на Златар, и стада оваца расутих по пропљанцима, и муње што парају небо и громове што смрт сеју, и чобанске песме и игре, и боровнице што око Илиндне домаме младе на њихову бербу, и огромне мравињаке, и зимске хладноће кад се гора леденим праском стабала одазива, и јадовничке несрећне пометенике, и ...

Ни орлове јадовничког неба није заборавио.

О њима каже:

- У Страњанима још увек живи легенда о постанку имена брда Кукавица. На једној косачкој моби млада мајка је оставила дете у колевци у хладовини поред ливаде. Изненада се залећела нека огромна орлушина, сподбила дете и однела га. Кукање несрећне мајке одјекивало је данима. По кукању мајке, сиње кукавице, ово место доби име Кукавица.

Но, Јадовник је имао и друге орлове - лешинаре или стрвињаше. И то у великом броју. Чим угине неко сточно грло, ето ти њих. Нису дозвољавали да се мрцина осети ни у најближој околини. Ревносно су

чували нетакнуту јадовничку лепоту. Чобани никада нису дирали мирне и симпатичне стрвињаше.

У Страњанима и околним селима дуго се препричавао случај са овцама домаћина Пуша Филиповића: Године 1937. године Илија Громовник, баш на свој дан, изненада се упути преко Јадовника. На удару његових страшних громава, какве је сејао само по Јадовнику, нашло се и запландовано Пушово стадо. Ниједна овца није прекостала. На невеликом пропљанку лежалоје равно њих 88! Чуло се о Пушовој несрећи свуда наоколо. Сјенички трговци нудили су му паре за вуну и кожу, али он није хтео ни да чује: „Нека их! Бог је тако хтео! Нека орлови узму своје!” Кажу да су се дуго лешинари сладили Пушовим стадом. Читава јата су долетала однекуда, не само из Милешевске клисуре него и са Увца и Дубочице, кажу, чак и са Проклетија.

Скоро да није прошла ни једна зима, а да ћудљива планина није наплатила данак онима који би се дрзнули да јој пркосе. Неколико јадовничких пометеника није пронађено све док пролеће није завирило и у најскровитије дубодолине и открило белу слатку смрт путника невољних намерника.

Интересантно је - истиче Зејак - лешинари никада нису раскомадали ниједан леш пометеника! Шта ли је у питању?

Орловска осматрачница

Здравко Мајковић, крепки осамдесетопетогодишњак из Горње Косатице, који је радни век провео на дужности шефа Месне канцеларије у Милешевци, живо се сећа многих догађаја у вези са лешинарима:

- Педесетих година прошлог вијека у моме селу, Горњој Косатици, наша учитељица Сташа Борисављевић, са својим мужем Федором Шкубоњом снимала је филм *Низводно од Сунца*, који је тада био победник на Пулском фестивалу. Сниматељ је гледао како са Титеровца, највишег клика изнад манастира Милешеве, свако јутро стрвињаше полијећу на своје терене. Чекао је сунчан прозрачан дан да из даљине ухвати најпогоднији детаљ. Чини ми се да тако филм и почиње - орао широких крила у великом луку надлијеће села испод Златара.

Имали су тада стрвињаше доста хране. Стока је цркавала од разних болести, од изнемоглости, због слабог изимљавања и другог. Многи домаћини су тада имали и по неколико коња, а зна се да се коњско месо никада овде није јело. А коњ не живи баш дуго. Остари и угине. За лешинаре - жива згода.

Знали смо да су се лешинари гнездили у кањону Милешевке, али и да су долијетали преко Златара, од Увца. Нису њих уништили само отрови који су стављани на остатке вучјих клања, него и време великог смањења броја стоке, затварање у штале, закопавање уинутих грла и друго. Једноставно, дошла су друга времена - нестало је њихове хране. Сада су се, кажу, поново појавили у пећинама на лијевој страни кањона, узводно од Милешеве.

Да ли ћу опет, као некад, видети бјелоглавог орла како полијеће са Титеровца и кружи милешевским небом! - са сетом завршава своје сећање овај златарски горштак, врсни познавалац завичајних вредности.

Рагенко Дивац

ОСАМДЕСЕТ ГОДИНА ПЉЕВАЉСКЕ ЦРКВЕ СВ. ПЕТКЕ

СИМБОЛ ВЕРЕ, ПОНОСА И ПОСТОЈАЊА

Црква Св. Петке у Пљевљима, подигнута је 1927. године добровољним прилозима верника Пљеваља, Пријепоља, Чајнича и других околних места.

На дан Преподобне мати Параскеве – Св. Петке, који се код православних верника слави увек 27. октобра, навршило се се ове 2007. године осамдесетина од подизања цркве у Пљевљима, коју су у славу, част и захвалност овој великој светителки подигли тадашњи житељи овог града уз помоћ вјерника околних градова Пријепоља, Чајнича, Прибоја, Нове Вароши..., јер су Пљевља баш на тај дан 27.10.1912. године, ослобођена од петовековног турског ропства, а 27.10. 1918. од аустроугарске окупације. Црква је подигнута на земљишту које је манастир Св. Тројице, уз сагласност пећког конзисторија, дао Одбору за подизање овог храма у срцу српског дела града на Рашкој Славији – Раскрсници, где се са стаје шест улица. Ту у непосредној близини цркве некада се налазила и зграда чувеног пљеваљског Српског певачког друштва „Братство“ основаног још 1889. године а одмах до црквене порте изграђена је 1940. године и зграда школе, данашње гимназије.

Читаву акцију око изградње цркве Св. Петке, водио је Православни црквени одбор, на чијем челу је био окружни протојереј **Саво Т. Вукојичић (1884-1938)**. Грађевинске радове обавио је Максим Бацковић са својим мајсторима.

Од велике помоћи око изградње цркве била је и од тадашњег митрополита скопског, а касније патријарха српског, блаженопочившег патријарха **Петра Росића Варнаве (1880- 1937)**, чија се родна кућа налази на педесетак мета-

ра од храма, као и Миљана Ж. Јакића, пензионисаног официра и директора муслиманске кредитне банке из Фоче, који је цркви поклонио једно звоно. Остала два звона су дар пљеваљске општине и месног одбора Кола српских сеостара.

Свечано освештење обављено је на Петковдан 1927. године уз присуство великог броја верника,

шисти па је тада добио уместо првобитног осмоперног кубета облик четворостране пирамиде.

Године 1950-1951. црква је детаљно обновљена. Урађен је иконостас, часна трпеза, пјевнице, чираци и све друго што је било потребно за нормално обављање службе Божије. Радове су обавили неимари браћа Тодор и Озрен М. Бојовић уз помоћ верника а великим

Цркве Св. Петке из 1927. године.

свештенства, епископа пећког Јеротија Гавриловића, и изасланика министра вера Александра Станировића, члана пећког конзисторија.

У нападу партизана на Пљевља 01.12.1941. године, страдао је и велики део Пљеваља и Пљевљака. Горела је тога дана на Раскрсници са кућама њених верника и црква Св. Петке. Пожар је у храму уништио све што је горети могло, а порушени звоник, одмах после напада обновили су талијански фа-

трудом и промисли свештеника Милорада Д. Крезовића, Павла М. Џаковића, Ратка В. Госпића и епископа будимљанско-полимског г. Макарија. Посебну лепоту и вредност иконостасу пљеваљске цркве дају иконе које је у Београду урадио познати академски сликар Рус Андреј В. Биценко (1885- 1985). О освештењу обновљеног храма Св. Петке, протођакон Драгомир Јакшић, записа у „Српском гласнику“: 1951. године:

„Ове године на Ускрс, Пљевље је имало једну реику и узбудљиву свечаност. Црква коју је неирјаишељ наше земље и вере за време раиа сиаио, иако да су осиаи само голи зидови, обновљена је заузимањем и иожривовањем самих Пљевљака. Његово иреосвешенство љ. Макарије, еииској будимљанско - иолимски освешиао је обновљени храм, у коме је на ирви дан Ускрса одјекнула реч Божија...”

После више од шест деценија, 2003. године, цркви Св. Петке урађен је њен првобитни звоник из 1927. године са осмоперним кубетом.

Посебно место у овом јубилеју пљеваљске цркве Св. Петке, припада њеним верницима и свештенству, који своју цркву у протеклих осам деценија нису никада остављали и запостављали ни у најтежим данима, јер овде је, како записа у једном свом раду Иван Косанчић: *Духовна снага врло јака. Она је овде много јача него у ма којем другом српском крају.*

Зато је сасвим сигурно да ће и у деценијама и вековима које долазе, а који никада на овим светосавским просторима Старе Рашке нису биле без олуја и бура, овај храм бити симбол вере и наде, и у овом злом времену једина тапија постојања његових верника. А Св. Петка ће као и до сада бити заштитница овог града и његових житеља. И нека, како и њени творци записаше:

**БУДЕ СТРАЖА НАШЕМ ГРАДУ,
УТВРДИ ГА У ПРАВОСЛАВНОЈ ВЕРИ,
ПОДИГНЕ НЕДУЖНЕ И ТУЖНЕ,
СВИМА ПОМОГНЕ, У ДОБРУ И ЗЛУ...**

Војкан Т. Бојовић

Из парохијске бележнице

ЦРКВА СТАРА БЕЗ ОЛТАРА

Средњевековни писац кад говори о манастирима у сливу реке Лим, с поносом се песнички изражава: „Од извора до увора Лима, седамдесет манастира има”. Он тиме, поред осталог, потврђује тапије овог дела Богом благословене земље српске средњевековној држави Рашкој и светородној лози јер се Полимље убраја у најстарије матичне земље српског народа.

Манастире су подизали српски владари, жупани, краљеви, цареви и монаси. Они су били домови молитве, наше болнице, школе и универзитети. У њима се стицала побожност, знање, култура и васпитање. За већину знамо време њихове градње, ктиторе и неимаре. За које немамо поуздане податке, било из ког разлога, научно их сврставамо по сличности архитектуре, фресака и других сродних карактеристика у одговарајуће стилове и време. За неке се служимо и легендама, које се преносе са генерације на генерацију. Има и таквих о којима знамо потребне податке, али, опет, о њима у народу живе легенде. Таква једна легенда везана је за манастире Мили, Давидовицу и Милешеву.

“У давна времена, у нашем крају, живела су три брата, Миле, Давид и Милош. Њихово богатство беше велико. По околним просторствима и бујним пашњацима Златара, Јадовника и Озрена пасла су њихова стада оваца и говеди. Имали су свега у изобиљу: мрса, вуне, меда и воска. Долина Лима засејана житом, побережја засађена воћњацима и виноградима. Често су их посећивали трговци из Дубровника, те су од њих куповали вуну, кожу, стоку, мед и восак. Једне вечери браћа се са-

стану и договоре да сва тројица саграде по један манастир. Радове да започну у исти дан.

Најстарији брат Миле не одржа реч. Желео је да му се свет диви, како је он први саградио манастир. Пронађе скровито место и за кратко време сагради манастир Мили. Кад средњи брат Давид сазнаде да старији брат није одржао реч, пронађе мајсторе и сагради Давидовицу. Најмлађи брат Милош, уради по договору. Градњу манастира Милешеве отпоче у исти дан по братском договору.

Кад виле чују како су двојица старије браће изневерили најмлађег брата, рекоше да их казне. Искупе се ноћу те Мили до темеља сруше, Давидовици скину само кров, а Милешеву оставе нетакнуту. Зато су Мили, сада, у рушевинама, Давидовица без крова, а Милешева стоји у целости”.

Судећи о стању манастира у легенди, она је највероватније настала после обнове Милешеве (1865-1868.), до када су сва три манастира била у рушевинама.

Од тако бројних манастира, на овом простору, двадесети век запамтио је у употребном стању Милешеву, Бању код Прибоја, Свету Тројицу у Пљевљима, Петрову Цркву и Никољац у Бијелом Пољу и Ђурђево Ступове у Бернама. Наши манастири су били порушени од стране Турака за време петовековног ропства. Њихово стање песник сликовито приказује овако:

Црква сѝара без олѝара. Ту сад сѝоје разбацане сѝене, ио којим се дивља лоза иење”.

Иако у таквом стању, нису престајали бити дом молитве, вере и морала. Дух светиње подједнако

је привлачио свештенике, монахе и вернике. У њима су вршена света богослужења, молитвословља и верски обреди, иако су били без крова и олтара. Кад тамјана и светлост воштаница чистила је са њихових зидова сваку прљавштину и нечистоћу, а верни синови и кћери српске цркве и народа, заједно са својим свештеницима ослобађали су преостале зидове и приступе светињи, од корова и дрвећа, који су својим жилама разламали преостале зидове светих манастира.

Са великим поштовањем, вером и љубављу народ је у одређене дане долазио светињама, са свештеником и без свештеника, лечио своје ране и бодрио дух вере и морала да истраје и одоли сили која га је мучила. Сваки од манастира имао је поједине дане у години, када је у њима вршено свето богослужење уз присуство верника, чије је саборовање трајало и по више дана, а ноћ уочи празника проводила се код манастира.

Такав Богом благословени црквено-народни поредак трајао је кроз читаву историју ропства и страдања уз стална ометања, све до коначног ослобођења од Турака. После Другог светског рата атеистичке власти су забраниле и само окупљање око њих. Но, Богу хвала, било је и таквих који су одолевали врагу и силама његовим, међу којима је предњачила Куманица.

У мојој, бившој, бродаревској парохији било је пет Немањића манастира у рушевинама. Сви су били зарасли у коров и растиње. Мојим доласком на парохију (1. јануара 1965. год), једино је богослужила Пустиња, на реци Светачици, између села Ратајске и Карошевине. Богослужење је вршено на Петровдан уз присуство тридесетак верника, углавном из Карошевине, Скокућа, Велике Жупе, Страшивца и Сељашнице.

Поред Пустиње били су и манастири: Свето Благовештење у месту Луке, Под Бојрима (зв. Житин), манастир Заступ у Долинама, код истоименог села, Давидовица у Гробницама и Мили код Бродарева.

Овом приликом рећи ћемо нешто више о манастиру Мили код Бродарева.

Расположива документација пружа нам скромне историјске податке о овом манастиру, што ни у ком случају не умањује његов углед и улогу у рангу српских манастира у Лимској долини.

Из Решења Републичког завода за заштиту споменика културе Народне републике Србије бр. 1509/1, од 12.12.1962. године рушевине манастира Мили на Лиму код Бродарева, срез Титово Ужице, КО Гробнице, парцела бр. 33 имају својство споменика културе, због своје историјске, културне и уметничке вредности.

Прве помене о манастиру имамо из 1415. године, где се помиње црква „Еклесија Миле”, као караванска станица. Извесни Хлапац Станковић, крамар (старшина кирицијског каравана), обавезује се да за неког предузетника донесе 30-40 товара робе до цркве Мили, што говори о пословности, угледу и економској моћи манастира.

У исто време, а и касније, кроз цео 15. век и Бродарево се помиње као караванска станица са јаким транзитом, посебно олова, у већим количинама из Србије у Дубровник и Котор. И роба из Дубровника и Котора долази у Полимље, за потребе становништва, па и даље. Поред робе која је пролазила кроз Бродарево, јављају се, и пословни људи у њему. Њихова роба - домаћи производи, такође креће на западно тржиште (Дубровник и Котор). Између 1421-1456. године, недалеко од Бродарева, изнад села Брезе помиње се караванска станица, као и караванска станица на путу за Дубровник у кући Прибила Кућинића, властелина Вука Бранковића (1469-1473.), у Комарану или Балићу код Бродарева,

Судећи по облику цркве, манастир Мили, доста подсећа на основе неких цркава као што су цркве светог Николе у Баљевцу, Брвенику и Шумнику, из чега се може закључити да је манастир са црквом основан у XIII веку, у стилу Рашке школе. Не зна се ко је ктитор манастира. Припрата цркве је вероватније дограђена касније. Црква је на унутрашњим површинама имала живопис од кога су сачувани само незнатни остаци. Данашње стање трагова фресака не допушта могућност да се нешто прецизније каже о њиховом настанку и одликама. По мишљењу, уваженог професора, Ђурђа Бошковића, фреске би могле да потичу из 16. и 17. века.

Други помен о манастиру имамо 1686. године. Те године манастиру је даровано једно Јеванђеље, од раба божјег Теодора. Крајем седамнаестог века манастир је опустео. Нема података да је касније обновљан.

До изградње парохијског храма у Бродареву (1928.г.), верски живот парохије био је везан за манастире у рушевинама Мили, Давидовицу и Пустињу. Поменути манастири посећивани су од стране верника, још у турско време, када се под административним центром данашње парохије подразумевала страњанска парохија. Овакав духовни континуитет прекида се изградњом цркве у

Бродареву, када се око ње формира духовни живот и центар парохије. Али, без обзира на то, у манастирима се и даље одвија извесна духовна активност. Тако се у манастиру Милима одржава сабор на Преображење и свечано богослужење уочи Васкрса, у манастиру Давидовици сабор на Велику Госпојину, служба са причешћем на Цвети, као и на Спасовдан,

одакле су полазили Гробнички крстоноши (сеоска заветина). Овакво стање одржало се до Другог светског рата.

У поратном периоду верски живот се одвија код цркве у Бродареву, мада је народ, и без свештеника, у уобичајене дане посећивао поменуте манастире, молио се Богу и палио свеће.

Мојим доласком на бродаревску парохију 1963. године (која је настала арондацијом страњанске и великожупске парохије 1959.г.), код верника се буди интерес за активирањем верског живота у манастирима. На молбу Управе парохије Епархијске власти су 1964. године издале одобрење да се у манастирима Мили и Давидовица могу вршити света богослужења и верски обреди.

Пошто су рушевине манастира дуги низ година биле препуштене небриси верника (обрасле у коров и растиње), Управа парохије је, као прво, организовала више акција на рашчишћавању манастира, по упутству Завода за заштиту споменика НРС, посебно манастира Мили. Учешће у акцијама узимали су парохијани из Милаковића, Точилова, Мрчковине, Вртовске, Гробница, Бродарева и Потока. Радови су извођени 1964. године, у току Великог поста, са 265 радних дневница. Урађено је следеће: оправљен је прилазни пут преко Ораха и Локве до манастира, уклоњено је камење, шумско дрвеће, уређена црквена порта, откопане зидине манастира, постављена врата на цркви, уређена вода за пиће на месту бивше манастирске чесме и постављена црквена застава на олтару цркве. Од важних црквених предмета није ништа пронађено, изузев пар комада кованих ексера и делови пластике од мермерног свећњка, који је био у облику трonoшца на чијој је свакој страни била по једна стилизована глава лава, које смо ради безбедности пренели у бродаревску цркву.

Прва служба у овом манастиру, после дуже времена, служена је на Велику Суботу 1964. године, по благослову митрополита дабробосанског г. Нектарија. На служби је било 173 особе. Сви смо ноћили код манастира и ту дочекали Васкрс. После одслужене јутрење, заједно смо отишли у Бродарево на Свету Литургију. Целим путем орила се песма са из-

разима великог задовољства, у над Бога, да дође до обнове манастира.

Овај манастир има доста велику и прелепу црквену порту, која је правоугаоног облика у правцу исток-запад, оивичену засадима племенитог дрвета-дрен, чији су плодови лепог укуса и необичне величине. У Богом даном времену, кад дренци процветају, зидине манастира се нађу у најлепшем земаљском шару. Иначе на поседу манастира Мили и Давидовице постоје остаци неколико парцела правилно засађених и негованих дренака, чији су плодови коришћени за људску исхрану. До данас су очувани засади у Милима, код манастира Давидовице, при уласку

Рушевине манастира Мили

и изласку из Клисуре (пут Бродарево-Страњани) и зараван уз реку у селу Вртовска. Сва су места скровита и окренута јужној страни према реци Лим. Многих стабала данас нема. Она су посечена или временом дотрајала, а најбоље су очувана у манастиру Милима, куда има најмање пролазника, јер је место скровито, а и прилазни пут је лош. Ту дође само онај ко је намерно пошао цркви. На листи домаћих производа, пословних људи из Бродарева налазио се и плод дрена. Плантажно се гајио због лепих жутих цветова и јестивих плодова. Плодови дренака имају лековито дејство на слузницу црева, због чега се сок, пекмез, чај и други производи справљају од зрелих плодова и користе као пријатан лек за лечење органа за варење. Данас је ова биљка занемарена, док је у средњем веку била и те како цењена.

Joш један природни феномен карактеристичан за овај манастир јесте једна велика винова лоза, испред олтара на десетак метара, чији је пречник око 15 см, а гране лозе леже по околном дрвећу као велики шатор. Лоза рађа редовно, и данас, и лепог је укуса, иако без икакве људске неге. Раније су је јели чобани, данас само птице. Тешко да је неко лозу и дрена садио и неговао после запустенија манастира, него су то рукосади вредних монаха из давних времена. Стоји, да је народ у време запустенија манастира долазио цркви, молио се Богу, саборовао код манастира, а није уништавао црквену имовину и туђу муку, управљајући се по народној поуци о чувању туђе имовине. Захваљујући њима и другим околностима, ми и данас имамо поред цркве дивне рукосаде вредних и богобојажљивих монаха, које „не красише ни сребро ни злато, него крепост и мантија. црна”. Ово воће нам још сведочи коју старост могу да доживе дренак и винова лоза.

При одабирању места за градњу манастира водило се рачуна да место буде склонито, а у исто време да се уклопи у оновремену саобраћајну мрежу. Тако су и Мили подигнути у близини важног средњевековног пута, који је од Приморја ишао преко Раса на север државе, па је и сам био караванска станица, на тој важној саобраћајници.

Подигнут је на једној заравни поред десне обале реке Лим, огрђен са свих страна природном заштитом, (брда и клисуре) које га штите од јаких ветрова, на трећем километру узводно од Бродарева. Поред цркве, Свете Тројице, у саставу манастира били су конаци и други економски објекти. И данас да би човек дошао у Мили преко Бродарева и Гробница, нема другог пута, осим оног којим је ктитор дошао да одабере локацију за манастир и којом се прилазило манастиру кроз цело његово постојање (Бродарево, Гробнице, Орах, Локва, Мили).

Да би извршили поменуте радове и манастир оспособили за богослужење, морали смо прво решити право својине манастирска порте стога што се он налазио на земљишту „опште народне имовине”, а право коришћења имало је Шумско газдинство Пријепоље (поседовни лист 63, КО Гробнице). Решавајући молбу Црквене општине Бродарево, СО Пријепоље 22.10.1963. године доноси одлуку да се црквеној општини уступи, на трајно коришћење, део парцеле бр.33/1, по култури шума пете класе у површини од 50 ари, на којој је саграђен манастир и да служи првобитној намери.

Завод за заштиту споменика из Краљева, осамдесетих година извршио је чишћење и конзервацију манастира и тиме сачувао преостале зидове манастира од даљег пропадања. Том приликом откривени су темељи манастирског конака са северне стране

цркве, а са јужне и североисточне стране олтара део манастирског гробља. Остали манастирски објекти били су лоцирани на западној страни од цркве. Тако заједничким залагањем имамо откривене, очишћене и конзервиране зидове манастира, да би безбедније сачекали време њихове обнове.

Том приликом било је речи да ће Завод поставити viseћи мост преко Лима, са магистралног пута Пријепоље-Бијело Поље, који би имао велику важност за манастир и његове посетиоце.

Старији људи из парохије (Милорад Поповић, Војин Пушица, Стана Ракоњац) причали су ми 1964. године, да је почетак богослужења у манастиру оглашавала метална „звечка”, која је била окачена о један клен и по којој се ударало металним чекићем. Звечка је била јасна и гласовита. После службе скривана је на сигурно место. Једнога дана је звечке нестало и претпоставља се да је бачена у Лим.

По угледу на друге манастире и манастир Мили је од свог ктитора добио поседе, са којих је манастиру обезбеђивана егзистенција. Приче се и данас, да је манастирска стока (овце и говеда) лето проводила на пространим пашњацима планине Озрен. Из Милаковића велике количине млека свакодневно су лучевим цевима стизале у манастир где су прерађиване у квалитетне сиреве за домаће потребе и извоз. Угојена стока, на далеко чувени млечни производи, кожа и вуна завршавали су на трговима Дубровника, што сведочи о економској моћи манастира.

Након пада Деспотовине 1459. године, па на овамо, у току целе турске владавине порушени су готово сви манастири у околини, народ поробљен, побијен, распуђен, здрава мушка деца у јаничаре одведена. Мало је шта током турске владавине обновљено. Вековима, је српски народ, празником и недељом, и у другим приликама, у разрушеним олтарима, у проскомидионима, на стубовима светих престола и остацима зидова палио свеће и лио сузе, кадио тамјаном, молио се и очекивао, у нади, боље сутра.

Обнова српских манастира отпочела је углавном, тек у 19. веку. Ту срећу, нажалост, манастир Мили није дочекао ни до данас. Иако у рушевинама, на темељима Светотројичног храма, милост Божја није остављала његове посетиоце и искрене молитвенике. Народно предање, преношено са генерације на генерацију, казује нам да је народ долазио цркви, посебно уочи Васкрса и на Васкрс и то у већем броју. Около манастира, уочи празника, гореле су ватре, а уз ватру пристављени лонци у којима се кувао васкршњи ручак. После васкршње Литургије народ је остајао по цео дан код цркве, дружећи се у братској љубави. На свечаном васкршњем бдењу било је и оних за чије је невоље свештеник упућивао посебне молитве Господу. Међу њима је било оних који су

Богородица Љевишка

ауторки Драге Панић и Гордане Бабић, Панорама-Јединство, Приштина 2007.

Стварање монографије увијек зависи од добре жеље, намјере и квалитета оних који је обликују без обзира на културну интенцију сваког објекта или простора да има одређени визуелни и аналитички одраз. У односу на тај релативитет у случају монографије „Богородица Љевишка“, ауторки Драге Панић и Гордане Бабић, полазимо од тога да нам је ипак дат привилегован споменик са нарочитим културно-историјским и умјетничким вриједностима, односно један од најзначајнијих споменика српске културне баштине не само када је ријеч о Косову и Метохији, већ и о цјелокупном европском простору. Просто речено, једна је ствар кренути ни од чега, *ab ovo*, или имати за собом ванредно споменичко и, посебно, духовно богатство које чини вишевијековна традиција према којој се сваки културни посленик мора односити са највећим поштовањем. Како за Богородицу Љевишку наводи Драга Панић: „Мало је архитектонских објеката који као храм призренске епископије могу дати тако непосредну представу и уверљиву потврду о вековном таложењу искустава једне стручне дисциплине, о укрштању и узајамном утицају различитих етничких средина и, као њиховој последици, израстању јединственог дела високе уметничке вредности. Споменици богате историје на нашем тлу нису ретки, али Богородица Љевишка се одваја од многих тиме што су сведочанства прошлости на њој видљива и што се као поглавља дају ишчитати у једној садржајној и чврсто компонованој целини.“

Такође, посебно се чини важним уочавање везе између археолошких истраживања и историјско-умјетничке и културолошке валоризације преко којих, откривајући их успостављамо нов однос према нашој културној прошлости. Пажљивом истраживачу поготово не може промаћи да се преко поступног откривања сакралних споменика или њихових остатака, истовремено открива духовни простор испуњен најдубљим сакралним смислом. Према дефиницији, храм или сакрални простор увијек је одраз трансцедентног божанског свијета. Његова је архитектура слика човјекове представе о божанском (имаго Деи). Сам универзум поима се као какав храм, а „мистици ће од људске душе начинити храм Духа Светога“. Из овога произилази да је храм Божије боравиште на земљи или, другим ријечима, мјесто његове реалне присутности. Сажимајући један општи теолошки став, храм се разумјева као мјесто Божијег силаска и дјелатности у чему је најважније да он представља пут којим се човијек може уздићи до Божанског.

Овдје би ваљало истаћи величину метафизичке димензије умјетности, од којих је, гледано из угла историје умјетности и културе, хришћанска засигурно највећа. Посебно, јер она у себи садржи клицу

сталне реактуализације кроз категорију универзалног у битно умјетничком смислу, које значи овдје и сад. Дакле, коцентришући се на примјер монографије о њој, Богородица Љевишка је у духовном и умјетничком смислу наша најактуелнија саприсутност. Овим желим истаћи да она никако није једино историјски или архивски фактум, већ је доживљавамо као акт саприсутности у константном трајању, што потврђује још једно, треће, издање њене монографије, коју је управо 2007. године издала приштинске издавачке куће „Панорама-Јединство“. Не улазећи дубље у проблем хришћанске психологије или теологије, ипак би ваљало напоменути да овај примјер још једном потврђује да је појам истине у умјетности заправо аналоган истини људске душе за коју је Христос вјечна савременост. Можемо рећи, као што су поразне по људску душу последице заборавља Христа, тако се исти овај закључак може примјенити на суштину и вриједност умјетности што је имао у виду Достојевски својом познатом реченицом „Љепота ће спасити свијет“. Управо из овог контекста је посебно важно указивање на значај поновног објављивања капиталног дјела „Богородица Љевишка“, већ наведених врних аутора Драге Панић и Гордане Бабић.

Данас, када смо, нажалост, непосредни свјedoци вандалског уништавања културно-историјског наслеђа српског народа на Косову и Метохији, оваква дјела посебно добијају на свом значају. Ова монографија нам у том смислу представља нарочити подстицај за даља истраживања и објављивања и бројних других публикација. Страдање светиња на Косову и Метохији треба да увећа сазнање да управо стога дух умјетничког који се манифестује кроз стваралаштво наставља да се уздиже у свој својој величини кроз слику и писану ријеч. Оно што разликује ово, треће, издање монографије о Богородици Љевишкој од претходних издања је моменат данашњице у коме је ова велика српска светиња доживјела и доживљава најтеже страдање од свог постанка па кроз дугу и варљиву историју, а које је представљено у уводном тексту под насловом „Утамничена лепота небеска“ епископа рашко – призренског и косовско – метохијског Артемија, као што нам је и као особено свједочанство дато и ријечју и сликом у поговору проф. Драгана Војводића.

Још од раних времена хришћанске историје, поштовање Богородице било је једна од битних ознака хришћанске побожности. Њено мајчинство и у првом реду њена »посредничка«, функција између палог, огреховљеног човека и савршеног Небеског Оца условили су често посвећивање првих храмова управо Њој, као и Њено бројно илустровање већ у раном хришћанству. На иконама, у сликарским дјелима, скулптури, као и у поезији, хришћанска уметност се

вјековима трудила да, на разне начине, изрази сву величину и љепоту Мајке Божије. И у православној и у католичкој цркви култ Богородице се широко његује: акатисти, литаније и празници посвећени њој, од давнина скрећу пажњу вјерника говорећи им о њеном животу и њеним дјелима. Црква Богородице Љевишке је посвећена Светом празнику Успења Пресвете Богородице.

Као што сам већ нагласила, Богородица Љевишка представља један од најзначајнијих споменика европске културне историје, а ниво њене интерпретације кроз ову монографију потврђује овај став. Као и код претходних издања, посебно се истиче сам концепт публикације, те методолошки приступ аутора Драге Панић и Гордане Бабић, чији је научно-истраживачки учинак у расвјетљавању умјетничких вриједности овог споменика практично немјерљив, а самим тим представља и незаобилазну литературу за сваки нови научно-истраживачки подухват који укључује акцентовање овог бисера средњевјековне сакралне умјетности.

Монографија Богородица Љевишка садржи двије основне цјелине: прву, која истражује „Историју и архитектуру Богородице Љевишке“ аутора Драге Панић и другу, под називом „Сликарство Богородице Љевишке“ аутора Гордане Бабић. Драга Панић кроз поглавља са поднасловима: „Град Призрен у средњем вијеку“, „Краљ Милутин и Византија“ и „Љетопис призренске катедрале“ нас питким стилем уводи у карактеристичне историјске прилике времена почетка XIV вијека, односно темељите обнове призренске катедрале, док преко поглавља „Натпис са именима мајстора Милутинове задужбине“ и „Архитектура Богородице Љевишке“, кроз упоредну анализу, сагледавамо битне архитектонске карактеристике једног од највелелепнијих сакралних здања српског средњевјековног градитељства. Поступно, преко истраживачког поступка који обухвата и грађевине које су претходиле Милутиновој обнови, Драга Панић нам расвјетљава основне архитектонске постулате како првобитне базилике из IX вијека, тако и њене обнове у XIII вијеку за вријеме Стефана Првовјенчаног и црквених реформи Саве Немањића. Наравно, посебна пажња је поклоњена Милутиновој обнови из 1306-7. године која је, истина, са одређеним оштећењима и измјенама, истрајала до данашњих дана. Како наводи Драга Панић: „Последњи ктитор је, значи, од једне старе тробродне базилике саздао нову петокуполну цркву с уписаним крстом у основи и крову, и лаким звоником над спољном припратом. То је представљало нови тип грађевине у дотадашњем српском немарству који ће бити од одлучујућег утицаја на сав даљи његов развитак.“ У другом дијелу монографије Гордана Бабић указује на карактеристике сликарства Богородице Љевишке, које се по својим ликовно-естетским особеностима уздиже у ред најзначајнијих сликарских примјера европске средњевјековне умјетности. Како истиче Гордана Бабић „Краљ Милутин, зет византијског цара Андроника II Палеолога, близак образованим дворским и црквеним круговима Цариграда и Солуна, лако је прихватио боље мајсто-

ре и подржао напредна уметничка схватања тадашњег византијског света, коме је и Србија већ коначно припадала“, даље наводећи да су епископ призренски Сава и његов претходник Дамјан, свјесно занемарили рашку градитељску традицију и довели прото мајстора Николу, који је умео да оствари замисао о петобродном храму с припратама, капелама и високим звоником, док је пратомајстор Астрапа, са својим сарадницима и помоћницима, унео у слике радост и ведрину, а, такође, и приказао живописом сложенији и опширнији иконографски програм од свих претходних, сачуваних у Рашкој. Из овога слиједи нешто већ битно за средњевјековни, па и каснији развој Србије, а то је да је краљ Милутин као ктитор, не само Богородице Љевишке, него и бројних других значајних и вриједних грађевина, учинио кључни корак у сусрет Византији, како у политичком животу, тако и у духовним кретањима, подстичући усвајање свих видова културног наслеђа Византинаца. Даље, када је ријеч о сликарству Богородице Љевишке, Гордана Бабић у посебним поглављима исцрпно, такође упоредним анализама, истражује како иконографски програм живописа ентеријера храма, тако и његов језик персонификација, симбола, метафора и аналогија. Посматрајући сликарство Богородице Љевишке из ширег, комплексног контекста ранијих и истовремених, наших и европских ликовних кретања, Гордана Бабић ће у завршном поглављу посебно акцентovati облике, боје, пропорције и узоре овог живописа „узвишене и свечане старинске лепоте“ преко којих ће битно доприњети расвјетљавању саме његове микро и макро космичке суштине.

На крају би ваљало истаћи да ова монографија представља једну врсту методолошког обрасца за будућа истраживања пребогате хришћанске историје уопште, а посебно на тлу Србије, Македоније и, нарочито, Црне Горе, које још увијек није адекватно праћено научним испитивањима какво по својој вриједности заслужује. У том смислу она представља и зачетак далекосежних изучавања без којих праве вриједности споменичке културе никада не би биле спознате. Без монографија различитих профила, не би могли сазнати суштину простора у коме пребивамо чиме се потврђује и њихова нарочита културна и образовна функција. Овај тип монографије о Богородици Љевишкој, какво је и издање приштинске издавачке куће „Панорама-Јединство“, никада не треба сматрати као завршено дјело. То је примјер који ће се стално и изнова обогаћивати и надопуњавати промишљањем кроз научни материјал који ће константно потврђивати богатство простора на коме живимо, или који нас окружује. Али, колико год ћемо моћи замислити таквих монографија, ова ће, попут значајних умјетничких дјела, имати вриједност свагда актуелну и незастарујућу.

ПРОМОЦИЈА 17. БРОЈА САВИНДАНА

РИЗНИЦА НЕПРОЛАЗНИХ ВРЕДНОСТИ

„У организацији МКК „Свети Сава” и Редакције Савиндана, промоција 17. броја, уприличена је у Дому културе у Пријеполу, уочи празника. Промотерка Зорица Златић Ивковић, историчарка уметности Музеја „Старо село Сирогојно” говорила је о текстовима који „доносе обиље веома актуелних, животних тема, обрађених примерним приступом, обимом и језиком... Часопис који се чува и с времена на време поново прегледа и ишчитава, стручно и научно проучава и цитира, у овом броју нуди изузетно актуелну, веома значајну, незаобилазну тему депопулације села, којој је посвећено шест изванредних текстова еминентних истраживача. Сваки из свог угла јасно и прегледно указали су на проблеме демографских кретања са изразитим депопулационим карактером, посебно у Рашкој области и централ-

одлагање решења и предузму конкретне мере које ће зауставити трагичне процесе. Определивши се за најактуелнију тему српске свакодневнице која уистину значи много више од буквалног гашења живота у руралним областима и тиче се опстанка нације и хуманог, уређеног друштва, часопис Милешевског културног клуба, у складу са циљевима своје делатности и начелима за која се ентузијазмом појединаца здушно залаже, овај проблем поново снажно оглашава свим звонима на узбуну и хитну акцију, рекла је Зорица Златић Ивковић.

— Сви остали прилози, драгоцен истраживања и прикази наше богате културне прошлости, њене материјалне и нематеријалне ризнице непролазних вредности, споменика и људи, већ скицирају слику Србије у њеној целовитости трајања и опстајања,

више не пуне житом, избледела плава врата која су некада баш овом бојом штитила бројне укућане од злих сила и болести, данас обавештавају да су последњи старци заувек напустили и овај оронули дом, тамном марамом убрађено лице са рељефом свих прекопаних бразда, јарког сунца, ветрова, киша и наслаганих година и једна свећа у оном старом прозору, да се нађе ако неко наиђе да се распита о временима прошлим, да их осветли и исчита за неки нови број „Савиндана”, рекла је Зорица Златић Ивковић.

На Промоцији „Савиндана” признање за дугогодишњу плодотворну сарадњу уручено је Драгици Премовић Алексић, директорки Музеја у Новом Пазару. Селка Садиковић, ученица првог разреда Пријеполске гимназије добитница је овогодишње награде коју МКК „Свети Сава” додељује најбољем ученику наше општине.

Гости промоције били су и Снежана и Родољуб Нинчић из Седобра са своје петоро деце, која због неусклађености законских решења и декларативне популационе политике немају право на дечји додатак. Уместо државе њих је новчано наградила Фондација „Стара Рашка” из Канаде чија је председница Драгана Вараклић, родом из Пријеполја. Дар им је уручио Војин Вучићевић, председник Фондације.

Мирјана Тешевић

Признање Драгици Премовић Алексић уручио је Зоран Малешкић, председник МКК „Свети Сава”

ни проблем такозване беле куге у читавој Србији. Текстови су свеобухватно дефинисали узроке и аргументовали погубне последице. Више и значајније од свега, упутили су апел надлежним друштвеним и државним структурама да се прекине вишегодишње

осликавајући је под правим светлом... Лице Савиндана (насловна страна) са старим прозорским оквиром из ванвременог Тичјег Поља само се смешта у наше памћење. Старица што одлази путем а кратка сенка за њом, колевка одложена на стари амбар јер ни њега

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО
САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

СТР „БАЧКА ЗАДРУГА” ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б., тел. 033/711-566, 712-964